

Ivan Petrus Adriaenssens
Gustavo Garcia
Roman Klochkov
Joost Wynant
& Yuko

Cher Ami

Ode aan de dieren
in de Eerste Wereldoorlog

**'IN TIJDEN VAN OORLOG
GEDRAGEN MENSEN ZICH
ALS BEESTEN'**

VOORWOORD

Tijdens research voor een eerder project kwamen we uit bij het verhaal van de Zuid-Afrikaanse baviaan Jackie, die als officieel ingeschreven soldaat de troepen naar het front vergezelde. Het verhaal is zo onwaarschijnlijk dat we het niet konden loslaten. Het vertelt een andere kant van de oorlog en biedt vanuit een heel ander, absurd perspectief inzicht in de waanzin van de loopgraven. Er wordt weleens gezegd dat mensen zich in een oorlogssituatie gedragen als beesten. Wij willen dit omdraaien en dieren laten zien die zich in een oorlog gedragen als mensen. Zij vertellen ons iets over de (gewelddadige) menselijke natuur en de arrogantie waarmee mensen zich gratis boven het dierenrijk stellen. Met dit in het achterhoofd zijn we beginnen na te denken over een voorstelling rond dieren in de Eerste Wereldoorlog, als spiegel voor het menselijk gedrag.

Het viel ons op hoe weinig mensen, 100 jaar na datum, iets wisten over de dieren die aan het front vochten. Daarom wilden we deze verhalen absoluut terug naar buiten brengen. We vroegen drie tekenaars en de band Yuko om aan de slag te gaan met de drie verhalen die regisseur Joost Wynant schreef op basis van bewaarde foto's en teruggevonden teksten en krantenknipsels. Het resultaat werd een voorstelling waarin drie stille animatiefilms worden begeleid door livemuziek van de band Yuko.

Naast de voorstelling kwam er dit boek. Het bevat drie stripverhalen die het verhaal vertellen van een aap, een hond en een olifant aan het front. Daarna vind je een historisch dossier, geschreven door Geheugen Collectief, dat de dieren in de Eerste Wereldoorlog – in het bijzonder onze helden Jackie, Stubby en Jenny – in een breder, historisch perspectief plaatst. Achteraan vind je het nieuwe album van Yuko met de muziek die voor de voorstelling werd geschreven.

Nooit meer oorlog!

De Commerce,
een collectief van makers

Stubby

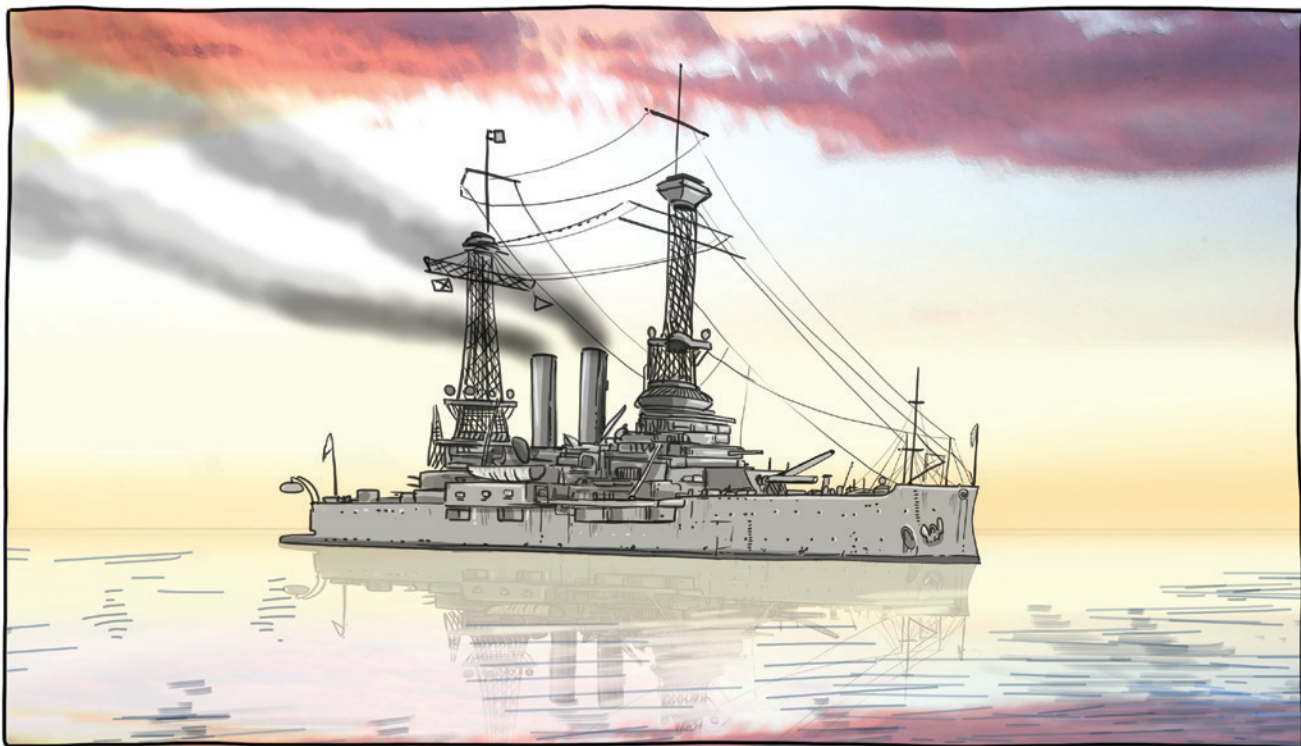
Ivan Petrus Adriaenssens & Joost Wynant

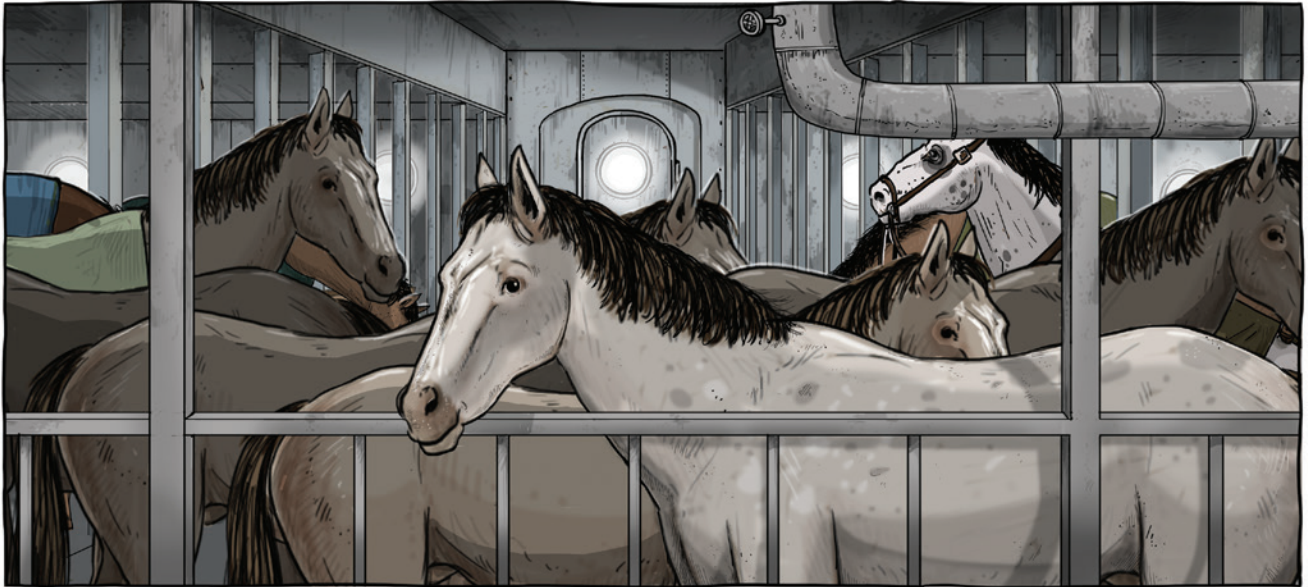
STILZITTEN VOOR DE
FOTO? KAN IK WEL.

EEN OORLOGSHELD?
IK? HOEZO DAN?

IK HEB GEWOON
M'N PLICHT GEDAAN...

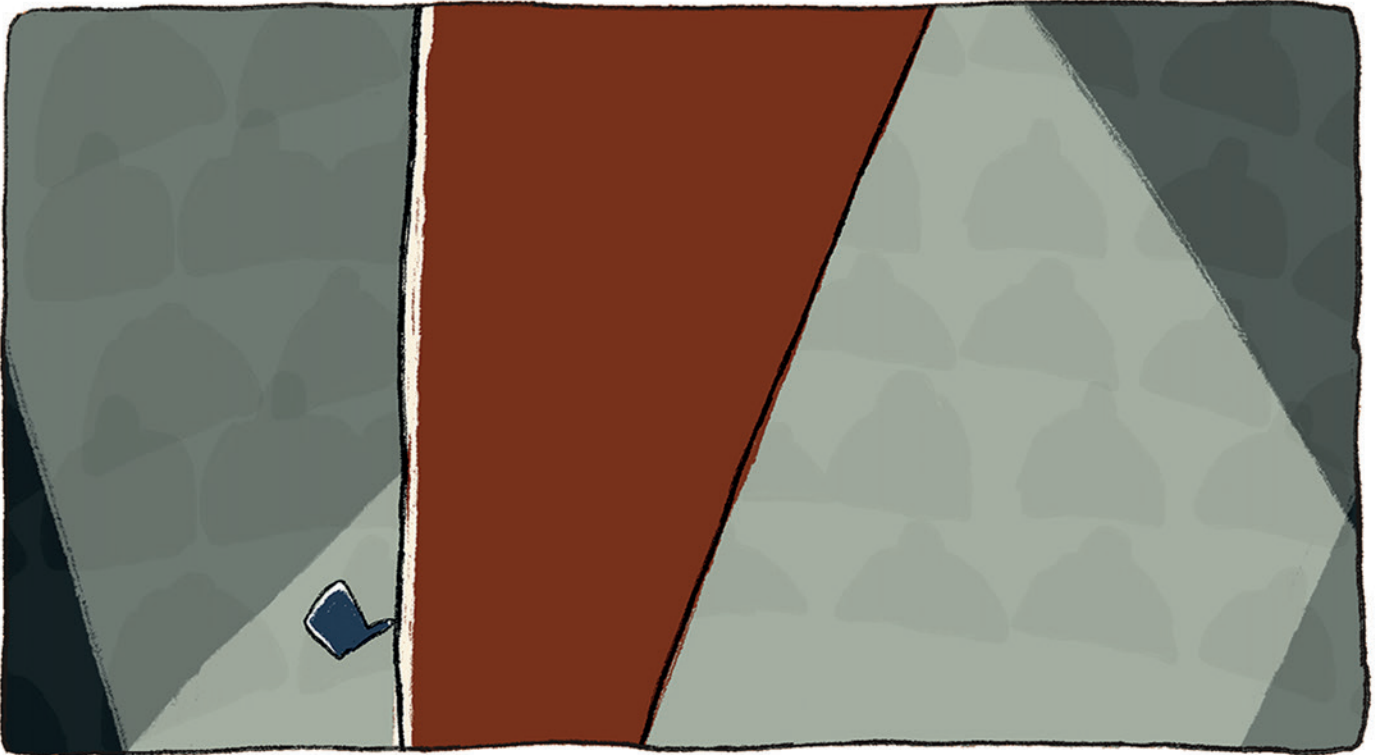
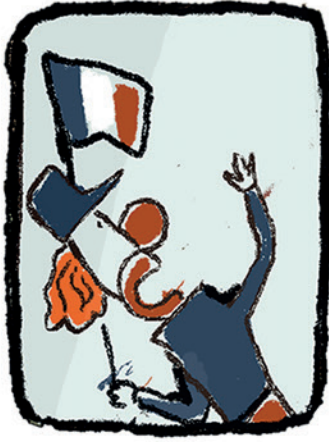
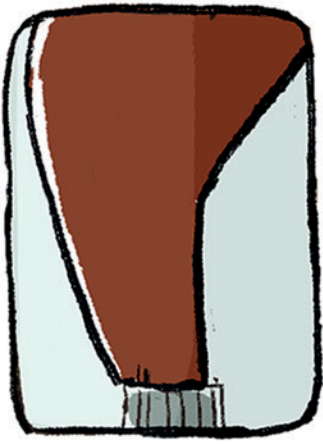

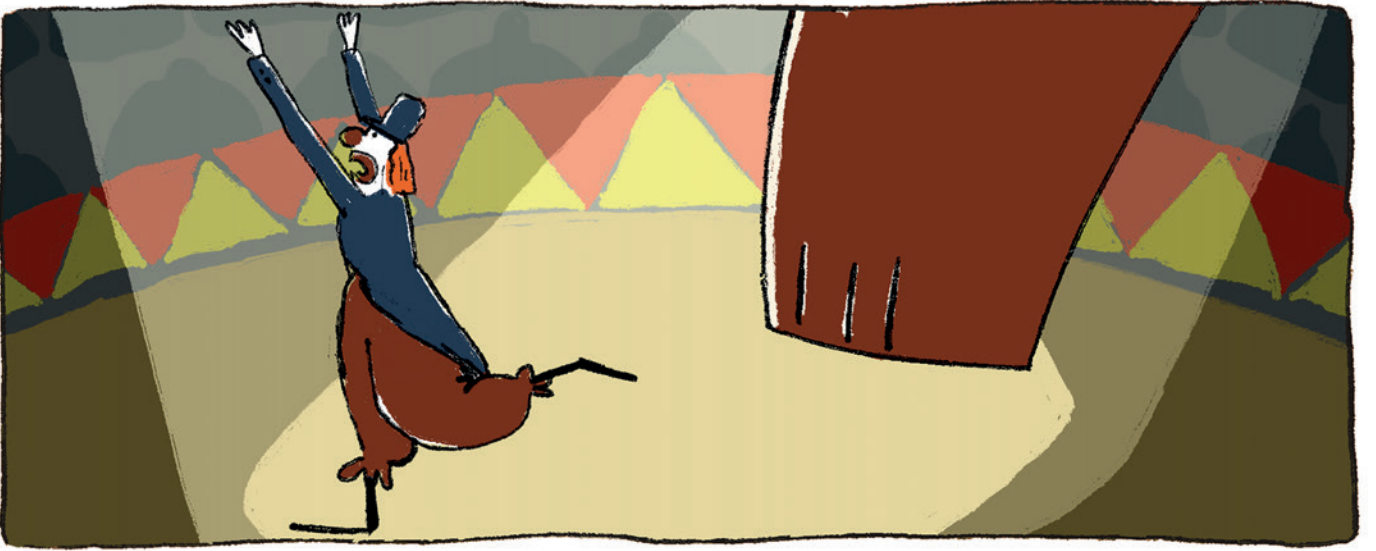
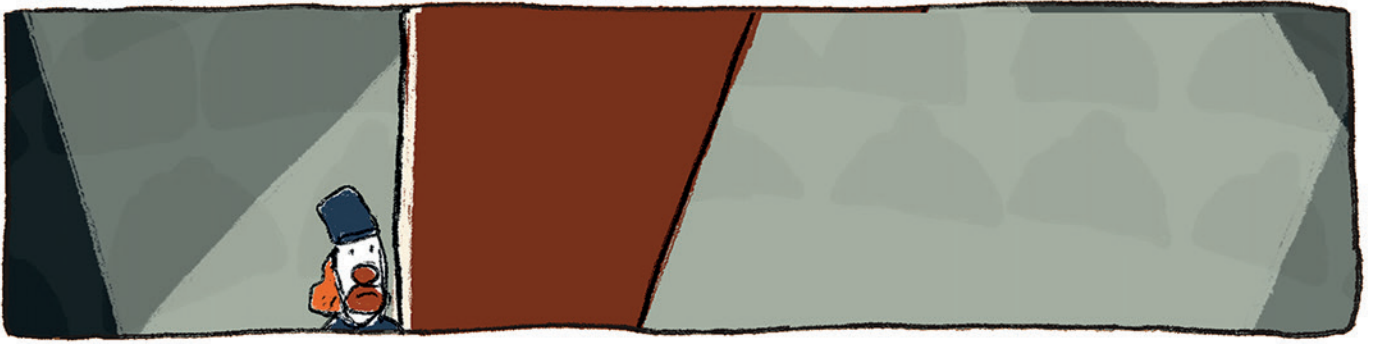
Jenny

Roman Klochkov & Joost Wynant

Dieren in de oorlog

Geheugen Collectief
Aline Sax & Maarten Mahieu

© Imperial War Museum

Cher Ami

Op 3 oktober 1918 raakt de Amerikaanse majoor Charles Whittlesey samen met vijfhonderd manschappen geïsoleerd van de Amerikaanse linies. Ze hebben geen extra munitie of rantsoenen en worden hevig onder vuur genomen door zowel de Duitsers als de Amerikaanse artillerie. Het bataljon lijdt zware verliezen. Slechts 194 mannen overleven de eerste dag. Twee pogingen om postduiven uit te sturen naar de Amerikaanse linies mislukken. Beide duiven worden vrijwel meteen neergeschoten. Alle hoop rust op de laatste duif: Cher Ami. Majoor Whittlesey bevestigt een bericht aan haar poot – *‘We are along the road parallel to 276.4. Our own artillery is dropping a barrage directly on us. For heaven’s sake, stop it!’* – en laat haar vrij. Ook Cher Ami wordt opgemerkt door de Duitsers. Ze nemen haar onder vuur. Kogels fluiten haar om de oren, ze wordt geraakt in de borst en in haar poot. Maar de duif vliegt verder. Al na vijfentwintig minuten komt ze, blind aan één oog, uitgeput en vol bloed aan op het Amerikaanse divisiehoofdkwartier, 30 kilometer verderop. Dankzij haar boodschap kunnen de afgesneden soldaten worden gered.

Cher Ami wordt meteen verzorgd. Haar pootje wordt geamputeerd, maar de artsen geven haar een houten exemplaar. Ze keert terug naar de Verenigde Staten, waar ze mag genieten van een welverdiend pensioen. Ze krijgt het *Croix de Guerre*, een Franse oorlogsmedaille, voor de berichten die ze overbracht in de sector van Verdun. Op 13 juni 1919 overlijdt ze aan haar verwondingen. Maar haar roem leeft verder bij de soldaten en bij heel wat Amerikaanse schoolkinderen, die het dier nog jarenlang in hun schoolboeken tegenkomen.

Het verhaal van Cher Ami toont welk belang aan dieren werd gehecht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het is een verhaal omgeven door heroïsme en tragiek. Hoewel de Eerste Wereldoorlog de eerste moderne oorlog wordt genoemd, waarin technologie en nieuwe wapens belangrijker werden dan mankracht, bleven dieren massaal ingezet worden als hulpkrachten voor de soldaten. Aan het begin van de Eerste Wereldoorlog stonden de legers bovendien nog met één been in de oude manier van oorlog voeren. Geen van de kampen had zich al aangepast aan de tactieken die de nieuwe wapens vroegen. In de zomer van 1914 vertrouwde het Britse leger nog zeer sterk op haar cavalerie, waarbij soldaten te paard hun tegenstanders bestormden en met sabels moesten doden. Maar de paarden waren te kwetsbaar voor machinegeweervuur. Toen de oorlog vastliep in een stellingenoorlog, verdween het nut van het cavaleriepaard bijna volledig. Het modderige niemandsland vol kraters en prikkeldraad maakte een cavalerieaanval onverstandig. Hoewel het duidelijk was dat de nieuwe wapens ook nieuwe tactieken vergden, bleven de Britten hun cavalerie-eenheden tot het einde van de oorlog behouden.

De rol van het paard was echter niet uitgespeeld, maar slechts gewijzigd. Het Britse leger bleef paarden en ezels gebruiken als last- of trekieren, als boodschappers en voor verkennings-tochten. In november 1918 beschikte het Britse leger over zo’n

half miljoen paarden, waarvan er slechts 75.000 deel uitmaakten van de cavalerie.

Alle strijdende partijen zetten dieren in hun legers in. Ze werden door de propaganda voorgesteld als medestrijders die uit vrije wil voor ‘de goede zaak’ vochten. Hoewel ze in feite niet meer waren dan militaire hulpmiddelen, stelde de legerpers hen voor als bondgenoten die tot voorbeeld moesten dienen voor de soldaten en vaak uitgroeiden tot helden en idolen. Ook Cher Ami kreeg die status toen ze het leven van de 194 Amerikaanse soldaten ‘reddde’. Haar doorzettingsvermogen werd niet beschouwd als het resultaat van angst of instinct, maar als een gevolg van moed en zelfopoffering, een medaille waardig.

Dieren aan het front

De mens heeft altijd al gebruikgemaakt van de krachten en vaardigheden van dieren om zijn eigen werk te verlichten. Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog deed de mens een beroep op heel wat verschillende diersoorten, zowel gedomesticeerde als wilde dieren. Dat ging van paarden en honden tot olifanten, glimwormen en zelfs slakken. Meer dan 16 miljoen dieren werden tijdens de Eerste Wereldoorlog ingezet. De dieren dienden in de eerste plaats om militaire taken uit te voeren, maar soldaten hielden aan het front ook gezelschapsdieren, die soms uitgroeiden tot echte mascottes van hun eenheid. Naast de ‘nuttige’ dieren waren er in de loopgraven echter heel wat dieren die de soldaten liever zagen gaan dan komen, zoals ratten, vlooiën en luizen.

Trek- en lastdieren

Paarden bleven gedurende de hele oorlog ontzettend belangrijk als trekieren. Gemotoriseerde voertuigen waren tijdens de Eerste Wereldoorlog niet enkel schaars, maar konden zich niet zo goed verplaatsen over het oneffen en vaak modderige terrein. Paarden werden ingezet voor het trekken van artilleriestukken, munitie, ambulances of mobiele veldkeukens. Kleiner geschut kon getrokken worden door honden. Vooral in België was het gebruik van hondenkarren wijdverspreid. Voor de oorlog trokken honden melkkarren en hielpen ze bij de bedeling van brood of andere kleine waren. In het leger trokken de honden machinegeweren en munitiekisten. Ze werden per twee ingespannen. Het Belgische leger maakte vooral gebruik van de *Mâtin Belge*, een mastiffachtig ras dat specifiek als trek-hond werd gefokt.

Vaak waren de dieren aangepast aan de regio waar de oorlog uitgevochten werd. In het koude Rusland trokken rendieren de voedselvoorraad van de Britse soldaten. En in de woestijn werden kamelen ingezet. Omdat de oorlog in de woestijn een andere soort oorlog was dan de loopgravenoorlog aan het westelijke front, waren kamelen onmisbare krachten. Ze kon-

© Bundesarchiv

den troepen en hun materiaal snel en over lange afstanden vervoeren. Het Britse leger had zelfs een officieel *Imperial Camel Corps*, dat in 1916 werd opgericht en in de Egyptische en Libische woestijn werd ingezet. De troepen patrouilleerden en voerden aanvallen uit. De kameel was eveneens een belangrijk lastdier. Het droeg niet alleen voorraden en wapens, maar werd ook ingezet als ambulance. Via speciale draagstellen konden twee draagberies met gewonden aan de kameel worden vastgemaakt. In het begin waren de Britse troepen evenwel niet gewend om met kamelen te werken. De soldaten wisten niet altijd hoe ze de beesten moesten verzorgen. De kamelen vatten vaak kou of liepen ziekten op. Als hun hoeven nat werden, kregen ze last van schimmel. Als ze hun voedsel niet in emmers kregen, maar het van de grond moesten eten, slikten ze zoveel zand in dat ze er vaak koliek of een maagzweer van kregen.

Communicatie

Ook op het vlak van communicatie kan de Eerste Wereldoorlog de eerste moderne oorlog genoemd worden. Telefonie, draadloze radio en telegrafie maakten het de commandanten mogelijk om met hun troepen te communiceren over grotere afstanden.

Toch werkten de nieuwe uitvindingen niet feilloos, waardoor de legers vaak teruggrepen naar oudere methoden. De oudste en meest beproefde manier van communicatie was natuurlijk het overbrengen van geschreven boodschappen door mensen of dieren. In de loopgraven gebeurde dit vaak door soldaten, maar over grotere afstanden of door het niemandsland was de duif een veel betere boodschapper. Postduiven, zoals Cher Ami, werden dan ook massaal ingezet door alle strijdende partijen. In totaal zouden er zo'n 100.000 postduiven gebruikt zijn. Een duif had immers 95% kans om een boodschap succesvol over te brengen. Vanwege de belangrijke militaire boodschappen die ze konden dragen, waren ze echter een belangrijk doelwit. De Duitsers brachten zelfs haviken naar de frontlijn om de duiven op te jagen. De duiventillen waren mobiel zodat ze mee met de hoofdkwartieren konden oprukken. Vooruitgeschoven eenheden kregen enkele duiven in een kooitje mee, die ze met een boodschap konden vrijlaten. De duiven vlogen dan terug naar hun eigen til bij het hoofdkwartier. Een duif haalde een snelheid van ongeveer 60 kilometer per uur. Het Britse *Royal Engineer's Signal Service* was verantwoordelijk voor de Britse duiven. Zij hadden 25.000 vogels en 350 manschappen die voor de beesten zorgden.

© Imperial War Museum

De Duitsers gebruikten de duiven ook voor verkennings- en spionagedoeleinden. De vogels kregen een kleine camera op hun borst waarmee ze luchtopnamen maakten van de vijandelijke stellingen.

In bezet gebied bevelen de Duitsers dat alle postduiven moesten worden afgemaakt. Alleen dure prijsbeesten mochten in leven blijven, maar moesten verplicht binnen blijven. De bezetter was als de dood dat de duiven gebruikt zouden worden om geheime berichten over te brengen.

Omdat duiven meestal niet ongezien door de lucht vlogen, werden aan het front ook honden gebruikt als boodschappers. Ze kregen een boodschap aan hun halsband gebonden en werden er zo opuit gestuurd. Soms brachten ze zelfs postduiven naar vooruitgeschoven eenheden. Honden waren niet alleen sneller dan soldaten, maar ze waren ook een kleiner doelwit. Daarom kwamen vooral honden met een bruinkleurige vacht voor dit werk in aanmerking. Een hond legde gemiddeld 30 kilometer per uur af.

Duitse honden werden ook getraind om telefoonkabels aan te leggen. Door de bombardementen werden de communicatielijnen vaak beschadigd. Honden met een haspel op hun rug werden dan tussen de telefoonpunten gestuurd om de lijn opnieuw aan te leggen.

Detectie

Honden werden niet enkel gebruikt om karren te trekken, boodschappen over te brengen of telefoondraden te leggen. De verschillende legers leidden honden op om gewonde soldaten op te sporen. De honden droegen medisch noodmateriaal waarmee de gelokaliseerde soldaat zichzelf kon helpen tot gespecialiseerde hulp kwam. Ook hun aloude rol als waakhond maakten ze in de loopgraven waar. De honden merkten vaak nog voor hun baasjes naderende vijandelijke patrouilles op. Ze blaften niet, maar gaven een stil signaal aan hun baasje. Soms kwamen de honden van beide legers rechtstreeks in duel. Zo is er het verhaal van de Franse waakhond Cabot, die op een nacht een Duitse boodschappershond tegenkwam. Het gevecht tus-

sen beide honden draaide erop uit dat Cabot het buisje met de Duitse boodschap wist los te trekken en naar zijn baasjes bracht. Heel wat honden redden door hun waakzaamheid en loyaliteit het leven van hun baasjes. Zo was er bijvoorbeeld de Engelse setter van een Frans-Algerijnse soldaat. Bij een bombardement op zijn loopgraaf werd de man bedolven onder het zand. De hond begon als een bezetene te graven om de soldaat te bevrijden. Toen hij te uitgeput was om verder te graven, bleef hij blaffen tot andere militairen zijn baasje verlostten. Soldaat en hond werden beide naar het veldhospitaal gebracht, waar ze nog dezelfde dag samen het ziekenhuis verlieten.

Niet alleen honden hadden de capaciteiten om sneller dan mensen gevaar op te merken. Aangezien aanvallen door het niemandsland steeds massale slachtoffers vergden, probeerden de legers om op andere manieren elkaars linies aan te vallen. Speciale eenheden groeven tunnels, die onder het niemandsland doorliepen, tot onder vijandelijke stellingen. De bedoeling was dat die tunnels, onder de vijandelijke loopgraven, volgestouwd werden met dynamiet en tot ontploffing werden gebracht. Het graven van die tunnels was een gespecialiseerd werk. Ze moesten op een juiste manier gestut worden en het graven mocht niet opgemerkt worden door de vijand. De tunnels waren soms wel honderden meters lang. Net zoals in de mijnen gebruikelijk was, werden kanaries ingezet om het zuurstofgehalte te meten. De beestjes vielen van hun stokje als er te weinig zuurstof in de tunnel was, waardoor de mannen gewaarschuwd werden om de tunnel te verlaten.

Ook slakken kunnen snel gas detecteren. De Amerikaanse dokter Paul Bartsch ontdekte dat slakken mosterdgas ruiken, lang voordat mensen dit kunnen. Om geen gas in hun longmembranen te krijgen, sluiten de slakken hun ademhalingsporie en trekken ze hun lijfje samen. Als de soldaten dit zagen, wisten ze dat ze hun gasmaskers moesten opzetten. De zogenoemde 'slug brigade' redde door deze detectiemethode heel wat soldaten het leven. Vanaf 1915 onderzocht de Britse marine de mogelijkheid om meeuwen in te zetten bij de detectie van vijandige duikboten. Het plan ontstond om de meeuwen te trainen door handelschepen te voorzien van valse periscopen waaraan voedsel werd bevestigd. Zo zouden de meeuwen op den duur alle periscopen met voedsel associëren en er uiteindelijk als vanzelf naartoe vliegen. Buiten de logistieke problemen die het idee stelde, rees de vraag hoe de vogels het onderscheid zouden maken tussen de periscopen van de eigen vloot en die van de vijand. Wegens de weinig succesvolle experimenten bleef het plan in de ontwerpfase om in 1917 definitief afgeblazen te worden.

Mascottes

Tijdens de Eerste Wereldoorlog beschikten heel wat regimenten over één of meerdere mascottedieren. Deze dieren vertegenwoordigden de eenheid, wakkerden het groepsgevoel aan en hielpen om de moraal hoog te houden. Soldaten beschouwden hun regimentsdier als een soort talisman die hen moest